

ΕΝΑΣ ΘΕΑΤΡΟΦΙΛΟΣ ΒΕΝΕΤΟΣ ΣΤΗΝ ΚΕΡΚΥΡΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΔΑΛΜΑΤΙΑ: ΤΑ ΘΕΑΤΡΙΚΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ
ΤΟΥ PIETRO SEMITECOLO

Η κωμωδία *La fanciulla* (*Το κορίτσι*) του Giovanni Battista Marzi από τη Μπολόνια παίχτηκε για πρώτη φορά το 1569 ή λίγο πριν, και βγήκε σε έντυπη έκδοση το 1570-1. Το έργο έχει ενδιαφέρον για την ιστορία του ελληνικού θεάτρου γιατί υπήρξε μια από τις πηγές της κωμωδίας *Κατζούρμπος* του Γεωργίου Χορτάση, η οποία είναι η παλαιότερη γνωστή κωμωδία γραμμένη εξ ολοκλήρου στη νεοελληνική γλώσσα.¹

Στο αντίτυπο της *Fanciulla* που σώζεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας, υπάρχει μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα χειρόγραφη σημείωση: «*Letta adi 21 Novembre 1583 in Corfù essendo Castellan io Piero Semitecolo fo de misser Beneto*» δηλαδή «*Διαβάστηκε στις 21 Νοέμβρη 1583 στην Κέρκυρα όταν ήμουν καστελλάνος εγώ ο Πέτρος Semitecolo, γιος του ποτέ κυρίου Beneto*». Η ακριβής ιστορική σημασία της σημείωσης εξαρτάται από την ερμηνεία που δίνουμε στη λέξη «*letta*», που είναι η παθητική μετοχή του «*leggere*» (διαβάζω). Σύμφωνα με μία εκδοχή, αναφέρεται σε κάποιο είδος θεατρικής παράστασης. Έτσι, λόγου χάρη, ο αείμνηστος Νίκος Παναγιωτάκης πίστευε ότι το έργο «είχ[ε] παρασταθεί από τη φρουρά της Κέρκυρας».² Αν η εκδοχή αυτή είναι σωστή, πρόκειται για μια από τις παλαιότερες γνωστές μνείες για παράσταση ιταλικού θεατρικού έργου στις ελληνικές χώρες.³

Δυστυχώς, κατά τη γνώμη μου, η ερμηνεία είναι προβληματική. Το ιταλικό ρήμα «*leggere*» δεν αναφέρεται συνήθως σε θεατρικές παραστάσεις. Η χρήση αυτή του ρήματος δεν μαρτυρείται ούτε από το *Grande dizionario della lingua italiana* του Salvatore Battaglia, ούτε από άλλα ιταλικά λεξικά που μπόρεσα να συμβουλευτώ. Οι ηθοποιοί δεν «διαβάζουν» το έργο απάνω στη σκηνή· τα ρήματα που χρησιμοποιούνται συνήθως για θεατρικές παραστάσεις είναι «*recitare*» (απαγγέλλω) ή «*rappresentare*» (παριστάνω, παρουσιάζω). Επομένως, αν επρόκειτο για πραγματική σκηνική παρουσίαση θα περιμέναμε τη μετοχή «*recitata*» ή «*rappresentata*» αντί για «*letta*». Θα πρέπει να συμπεράνουμε ότι πρόκειται μάλλον για κάποιο είδος ανάγνωσης.

Η σημείωση δεν μας διαφωτίζει ούτε για το ποιος «διάβασε» τη *Fanciulla*, ούτε για το ρόλο του Semitecolo, ούτε βέβαια για το είδος ή τις συνθήκες της «ανάγνωσης» της κωμωδίας που πραγματοποιήθηκε στην Κέρκυρα το 1583. Θα μπορούσαν να διατυπωθούν διάφορες εκδοχές. Πάντως η πιο φυσιολογική ερμηνεία είναι, κα-

¹ A. L. VINCENT, «Μια πηγή του *Κατζούρμπος*», *Κρητικά Χρονικά*, 20 (1966), σσ. 7-16. Βλ. επίσης Σ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, *Έρευνες για το πρόσωπο και την ε-ποχή του Γεωργίου Χορτάση*, Ηράκλεια Κρήτης, Εταιρία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 1993, σσ. 35-37.

² «Νέες ειδήσεις για το κρητικό θέατρο», στο βιβλίο

του *Κρητικό θέατρο: Μελέτες*, Αθήνα, στιγμή, 1998, σελ. 151· πρβλ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, *ό.π.*, σσ. 36-37.

³ Βλ. Ν. Μ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, «Ο Antonio Molino στην Κέρκυρα, στην Κρήτη και στη Βενετία», *Αριάδνη*, 5(1989) (Αφιέρωμα στον Στυλιανό Αλεξίου), σσ. 261-278 (και ανατύπωση στο *Κρητικό θέατρο: Μελέ-*

τά τη γνώμη μου, ότι το κείμενο διαβάστηκε από μια ομάδα ανθρώπων, ανάμεσα στους οποίους είναι πιθανό αλλά όχι βέβαιο ότι συμπεριλαμβανόταν και ο καστελλάνος. Η λέξη «essendo» είναι απόλυτη μετοχή, και η σημασία της πρότασης που εισάγει είναι κυρίως χρονική. Δεν λέει δηλαδή πως ο ίδιος πρωτοστάτησε ή έπαιξε ενεργό ρόλο στην παρουσίαση ή ανάγνωση του έργου. Πάντως, αφού χρησιμοποιήθηκε ένα αντίτυπο που φαίνεται να ανήκε στον καστελλάνο, είναι πιθανό ότι ο ίδιος έκανε την αρχική πρόταση και ίσως ανέλαβε ενεργό ρόλο.

Ο Παναγιωτάκης, όπως είδαμε, πίστευε ότι η *Fanciulla* παραστάθηκε από στρατιώτες της φρουράς. Είναι μια εύλογη εικασία, αλλά δεν επιβεβαιώνεται από το αινιγματικό κείμενο της σημείωσης. Δεν αποκλείεται, λόγου χάρη, ο θεατρόφιλος καστελλάνος να είχε έλθει σ' επαφή με έναν κύκλο μορφωμένων κατοίκων της πόλης που ενδιαφέρονταν για το θέατρο και σκέφτονταν ίσως να κάνουν μια θεατρική παρουσίαση στις Απόκριες.

Μας βάζει σε σκέψεις το γεγονός ότι το ίδιο έργο υπήρξε μία από τις πηγές του Χορτάτου στη συγγραφή του *Κατζούρμπου*. Πρόκειται πραγματικά για απλή σύμπτωση; Θα ήταν ωραίο αν μπορούσαμε να αποδείξουμε πως ο Κρητικός ποιητής ήταν παρών σε κάποια ανάγνωση ή παρουσίαση της κωμωδίας του Marzi στην Κέρκυρα! Αλλά φυσικά δεν μπορούμε να υποθέσουμε κάτι τέτοιο. Δεν έχουμε καμιά ένδειξη ότι ο Χορτάτης βρέθηκε ποτέ στην Κέρκυρα. Πάντως, δεν είναι εντελώς τυχαίο ότι το ίδιο έργο χρησιμοποιήθηκε ως πηγή από τον Κρητικό ποιητή. Μετά την πρώτη έκδοση του 1570-1 η *Fanciulla* για μερικά χρόνια γνώρισε αξιοσημείωτη εκδοτική επιτυχία: φαίνεται πως ανατυπώθηκε το 1574 και πάλι το 1575.⁴ Θα ήταν έτσι ένα από τα έργα που κυκλοφορούσαν και διαβάζονταν ευρύτερα στις δεκαετίες του 1570 και 1580. Δεν είναι και τόσο απίθανο το ίδιο δημοφιλές έργο να έχει διαβαστεί, εντελώς ανεξάρτητα, από τον κύκλο του Semitecolo στην Κέρκυρα και από τον «πατέρα του νεοελληνικού θεάτρου».

Όταν υπηρετούσε στην Κέρκυρα ο Pietro Semitecolo ήταν ακόμα σχετικά νέος: γεννήθηκε το 1555. Πολλά χρόνια αργότερα, προς το τέλος της σταδιοδρομίας του στην υπηρεσία της Γαληνοτάτης, διορίστηκε προβλεπτής στη Δαλματία, στο νησί που στα βενετσιάνικα λέγεται Lesina και στα κροατικά Hvar. (Το όνομα προέρχεται από το αρχαίο ελληνικό Φάρος). Εκεί έδειξε για μια φορά ακόμη την αγάπη που έτρεφε για το θέατρο της εποχής του.

Ήδη από το 16^ο αιώνα το Hvar είχε αναδειχθεί ως σημαντικό κέντρο ανάπτυξης της λεγόμενης Κροατικής Αναγέννησης. Μέλη της τοπικής ελίτ είχαν διαπρέψει ως λατινιστές και είχαν παίξει σημαντικό ρόλο στην καλλιέργεια της τοπικής κροατικής (σλαβικής) γλώσσας ως μέσου για ποιητικές συνθέσεις και θεατρικά έργα. Σίγουρα σ' αυτό το περιβάλλον το πάθος του Βενετού προβλεπτή για το θέατρο βρήκε θερμή ανταπόκριση.

Κι έτσι γύρω στο 1611 ο Semitecolo είχε μια λαμπρή ιδέα: θα δημιουργούσε ένα μόνιμο θέατρο στην πρωτεύουσα του νησιού, τη σημερινή πόλη Hvar.⁵ Μέχρι

της, σσ. 91-118)· του ίδιου, «Le prime rappresentazioni teatrali nella Grecia moderna: Antonio Molino a Corfù e a Creta», *Θησαυρίσματα*, 22 (1992), σσ. 345-360· του ίδιου, «Νέες ειδήσεις»,

ό.π., σσ. 141-157.

⁴ ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, ό.π., σελ. 36 και σημ. 85.

⁵ Η αρχαία πόλη Φάρος βρισκόταν στη θέση του σημερινού οικισμού Stari Grad (=Παλαιά Πόλη).

τότε οι θεατρικές παραστάσεις γίνονταν σ' έναν ανοιχτό χώρο στο λιμάνι της πόλης. Δίπλα όμως στο χώρο αυτό είχε χτιστεί ένα νεώριο, όπως αυτά που σώζονται στην Κρήτη, στο Ηράκλειο και στα Χανιά. Ο προβλεπτής λοιπόν διέταξε να διαμορφωθεί ο πρώτος ορόφος απάνω στο νεώριο σε αίθουσα για θεατρικές παραστάσεις. Το θέατρο άνοιξε τις θύρες του για πρώτη φορά το 1612, και είναι χωρίς αμφιβολία το παλαιότερο θεατρικό χτίριο σε ολόκληρη τη νοτιοανατολική Ευρώπη.⁶ Εξακολουθεί να υπάρχει, αν και στην πορεία των αιώνων έχει υποστεί διάφορες τροποποιήσεις.⁷ Φαίνεται πάντως πως ο χώρος είχε διαμορφωθεί από την αρχή με βάση τις οδηγίες του Βιτρούβιου, όπως αυτές είχαν ερμηνευθεί την εποχή της Αναγέννησης και του Μπαρόκ.⁸

Βασική πηγή για την ιστορία του χτιρίου είναι ένα λατινικό ποίημα του Antun Matijašević Karamaneo, που γράφτηκε εκατό χρόνια μετά την ίδρυση του θεάτρου.⁹ Ο Karamaneo περιγράφει τις απορριπτικές κληρώσεις που οργανώθηκαν το 1712 με πρωτοβουλία του Βενετού αντιναυάρχου Marino Capello. Μας πληροφορεί ότι στο θέατρο έγιναν παραστάσεις έργων από τα τρία κυριότερα θεατρικά είδη της εποχής του Μπαρόκ: κωμωδίες, πιθανώς του τύπου της *commedia dell'arte* ή της *commedia ridicolosa*, τραγωδίες και ηρωικά δράματα, και ποιμενικά έργα. Οι ντόπιοι, λέει, αγαπούσαν ιδιαίτερα το τελευταίο είδος, γιατί πίστευαν πως η καταγωγή τους ήταν από την Αρκαδία, αρχαία πατρίδα της ποιμενικής ποίησης! Ο Karamaneo δεν μας πληροφορεί ρητά για τη γλώσσα των παραστάσεων και στις δύο γλώσσες, ιταλικά και κροατικά. Η πρωτοβουλία του προβλεπτή Semitecolo έδωσε μια δυναμική ώθηση σε μια τοπική θεατρική παράδοση που είχε ήδη αποδώσει αξιόλογους καρπούς.

Η περίπτωση του Semitecolo δεν είναι μοναδική. Εκατοντάδες άλλοι μορφωμένοι αξιωματούχοι, έμποροι και στρατιώτες έρχονταν να μείνουν για μικρά ή μεγάλα διαστήματα στις βενετικές κτήσεις, φέρνοντας μαζί τους στοιχεία του πολιτισμού της Αναγέννησης και του Μπαρόκ που μπορούσαν να απομωιωθούν δημιουργικά από ντόπιους καλλιτέχνες, οι οποίοι ανέπτυσαν νέες μορφές λογοτεχνίας και θεάτρου στις δικές τους γλώσσες. Ας θυμηθούμε μεταξύ άλλων το ρόλο του Ρέκτορα Χανίων Francesco da Mosto στην οργάνωση της περιφέρειας (και θεατρικότητας) γκιάστρας του 1594,¹⁰ ή την περίπτωση ενός άλλου Βενετού καστελλά-

⁶ Αναφέρεται από τον Βάλτερ ΠΟΥΧΝΕΡ, «Το θέατρο στη νοτιοανατολική Ευρώπη (από την Αναγέννηση στο Μεσοπόλεμο): Μια πρώτη σφαιρική προσέγγιση», στο βιβλίο του *Ο μύθος της Αριάδνης*, Αθήνα, Εστία, 2001, σσ. 135-6, και «Το Θέατρο της Αναγέννησης και του Μπαρόκ στις δαλματικές ακτές: Η σύγκριση με το κρητικό και επανησιακό θέατρο», στο βιβλίο του ίδιου, *Βαλκανική Θεατρολογία*, Αθήνα, 1994, σελ. 17, 18, 22. Ο Πούχνερ παραπέμπει στα: G. NOVAK, «Naše najstarije kazalište», *Scena* (Zagreb, 1950), σελ. 99 κεξ. και H. KINDERMANN, *Theatergeschichte Europas*, τόμ. 2, Salzburg, 1959, σελ. 422.

⁷ Για φωτογραφίες του χτιρίου και της διπλανής πλα-

τείας βλέπε στο διαδικτυο την ιστοσελίδα <http://pubwww.st.carnet.hr/hvar>.

⁸ Slobodan NOVAK και Josip LISAC, *Hrvatska drama do narodnog priporoda*, τόμ. Β', Split, Logos, 1984, σελ. 211 κεξ.

⁹ Βλ. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti: *Zbornik Historijskog Instituta*, 4 (1961), σσ. 161-6. Επειδή δεν είχα πρόσβαση στο πρωτότυπο χρησιμοποίησα την κροατική μετάφραση του Veljko Gortan στο NOVAK και LISAC, ό.π. σσ. 211-9.

¹⁰ Gian Carlo PERSIO, *La nobilissima Barriera della Canea*, poema cretese del 1594, Introduzione, testo critico e commento a cura di Cristiano LUCIANI, Be-

νου, του Giovanni Aquila, που έλαβε μέρος σε θεατρικές παραστάσεις και άλλες πολιτιστικές εκδηλώσεις στην έδρα της Ακαδημίας των Stravaganti στο Χάνδακα.¹¹ Θα ήταν ενδιαφέρον να εξεταστεί αν στη διάρκεια της σταδιοδρομίας του ο θεατρόφιλος Semitecolo υπηρέτησε και σε άλλες ελληνικές ή δαλματικές πόλεις.

Σίδνεϋ 2002

νετία, Istituto Ellenico di Studi Bizantini e Postbizantini di Venezia & Biblioteca Municipale Vikelea di Iraklion, 1994· A. L. VINCENT, «Μήνυμα και μυθολογία στην Γιώστρα των Χανίων» στα *Πρακτικά Α' Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Κρήτη και Ευρώπη: Συγκρίσεις, συγκλίσεις και αποκλίσεις στη λογοτεχνία*, Βαφβάροι Κρήτης, Κέντρο Κρητικής Λογοτεχνίας, 2001, σσ. 109-133.

¹¹ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΗΣ, «Νέες ειδήσεις», σελ. 153. Άλλες περιπτώσεις συζητούνται από τον Παναγιωτά-

κη στην ίδια μελέτη. Στα *Κρητολογικά Γράμματα*, 13 (1997), σσ. 109-119, η Χρύσα ΔΑΜΙΑΝΑΚΗ-ΡΟΜΑΝΟ δημοσίευσε ένα ποίημα του γνωστού συγγραφέα Giacomo Zane, στο οποίο περιγράφει τις εμπειρίες του ως Συμβούλου (consigliere) του Ρέκτορα Χανίων στα 1555-8. Επίσης στη διάρκεια της θητείας του στα Χανιά ο Zane έγραψε την τραγωδία του *Meleagro*: βλ. τη βιογραφία του συγγραφέα από τον G. Ruscelli στην έκδοση των *Rime* του Zane, Βενετία, 1562.